

**TÜRKİYE KÖKENLİ GÖÇMEN KADINLARIN HOLLANDA'DAKİ
ÖRGÜTLENME DENEYİMLERİ VE FEMİNİST SİYASET**

**ORGANIZATIONAL EXPERIENCES OF TURKISH IMMIGRANT WOMEN IN
THE NETHERLANDS AND FEMINIST POLITICS**

Ece Öztan

Yıldız Teknik Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü,
Barbaros Bulvarı, Yıldız Kampüsü, 34349, Yıldız Beşiktaş-İstanbul

Tel: +90 212 – 383 25 64

Fax: +90 (212) 327 24 63

ece.oztan@gmail.com

TÜRKİYE KÖKENLİ GÖÇMEN KADINLARIN HOLLANDA'DAKİ ÖRGÜTLENME DENEYİMLERİ VE FEMİNİST SİYASET

ÖZET

Misafir işçilik rejimlerinin geleneksel aile birleşimi yaklaşımı içerisinde, göçmen kadınların konumunun bağımlı ve ikincil bir göç hareketi olarak ele alınması yaygın bir eğilimdir. Göçün kadınlaşması olgusunun kabul edilmesine rağmen, göçmen kadınlara ilişkin literatür ağırlıklı olarak entegrasyon ve işgücü gibi meselelere odaklanmıştır. Göçmen ve etnik azınlık kadınların politik aktörler olarak ele alınarak, siyasal görünürlüklerinin araştırılması ulusaşırı göç perspektifi açısından önem taşımaktadır. Bu makale, “misafir işçilik” döneminden günümüze, Hollandalı Türkiye kökenli kadınların örgütlenme deneyimleri, Türkiye ve Hollanda feminist hareketi ile ilişkilerini konu edinmektedir. Bu çerçevede Hollanda feminist hareketinin kolonyal geçmiş ile günümüz çokkültürlü bağlamında “öteki” kadınlara ilişkisi ve bu ilişkinin günümüzdeki yansımaları ele alınacaktır. Makale, Hollanda feminist hareketinin altın dönemi olan 70’li ve 80’li yıllarda hem göçmen kadın örgütlenmesi hem de Hollandalı kadın örgütlenmeleri içerisinde faaliyet gösteren kadınlarla yapılan derinlemesine görüşmeler ile arşiv çalışmasına dayanmaktadır. Kadın hareketlerinin yerel-ulusal ve ulusaşırı bağlamlarda, toplumsal cinsiyet rejimleri ve siyasal fırsat yapıları ile ilişkilendirme sürecinin analizi, toplumsal cinsiyeti ırk/etnisite ve sınıf ile ilişkiselliği içerisinde değerlendirmek bakımından önem taşımaktadır.

Anahtar kelimeler: Hollanda kadın hareketi; göçmen kadınlar; çokkültürlülük; feminist siyaset

ORGANIZATIONAL EXPERIENCES OF TURKISH IMMIGRANT WOMEN IN THE NETHERLANDS AND FEMINIST POLITICS

ABSTRACT

There is a tendency that women’s migration has still been acknowledged as “dependant” or “secondary” migratory movement in guest worker regimes’ traditional family Reunion schemas. Despite acknowledging the feminization of

immigration, literature on immigrant women in guest worker regimes has mainly been focused on integration issues. However it is necessary to recognize Turkish immigrant women as the political/social actors of the country of residence within multiple attachments and to give immigrant and ethnic minority women greater visibility within receiving country context within transnational migration perspectives. This article examines evolution of Turkish immigrant women's organisational experiences and their ties with Turkish and Dutch feminist movements since the 1970's. In this context, colonial baggage of Dutch feminism and their relationships with "the other" women in contemporary Dutch multicultural context has been addressed. This study is based on in-depth interviews with activist Turkish women in both immigrant women organizations and Dutch feminist movement during since 1970s and archival data collected by International Archive of the Women's Movement (IIAV) and International Institute of Social History (IISH) in Amsterdam. This article argues how women's movement articulates gender regimes and political opportunity structures and how gender ethnicity and class intersects in local-national and transnational contexts.

Key Words: Dutch women's movement; Turkish immigrant women; multiculturalism; feminist politics

TÜRKİYE KÖKENLİ GÖÇMEN KADINLARIN HOLLANDA'DAKİ ÖRGÜTLENME DENEYİMLERİ VE FEMİNİST SİYASET

GİRİŞ

Kadın hareketi bütün çeşitliliği ve renkliliği ile nasıl kavranabilir? Bu soru göçmen kadın hareketlerini düşündüğümüzde özellikle önemlidir, göçmen kadınların feminist mücadele pratikleri çünkü çifte bir görünmezlik içerisindedir. Hem Batı kadın hareketi hem de köken ülkelerdeki kadın hareketlerinin kıyısında yer alırlar. Feminist hareketleri ulusal ölçekte değerlendirdiğimizde, göçmen kadınlar göç edilen ülkelerdeki ana hareket ve grupların bir faaliyet alanı ya da göçmen örgütlenmelerinin “kadın kolları”, köken ülkedeki feminist hareketler bakımından ise Türkiye’deki kadın hareketinin başka bir ülkedeki uzantısı olarak görülebilmektedir. Her durumda bu hareketleri kavramayı olanaksız kılan “evrensel kızkardeşlik” ya da “kültürel görecelilik” iş başındadır. Feminist hareketler uzunca bir dönemdir, bağımsız kadın hareketine vurgu yaparken, etnik-dinsel-ulusal hareketler, sınıf siyaseti ve diğer toplumsal hareketler ile kadın hareketi arasındaki sınırlar konusunda hassasiyet gösterdi. Feminist hareketin özerklik talebi ve iddiası temelde 2. Dalga kadın hareketinin örgütlenme zemini oluşturmuştu. Bir kimlik olarak “kadınlık” tanımlaması ve feminist kuramsal çabalar, 2. Dalga feminist hareketin de gücünü oluşturuyordu. Ancak “kızkardeşliğin” aslında evrensel olmadığına, farklı sınıf, etnik köken ve milliyetlerden gelen kadınların seslerinin, “evrensel kızkardeşlik” paydası altında konsolide edilmesinin içerdiği baskı ve risklere yapılan vurgu 1990’ların ana temalarından biri haline gelmişti. 1990’ların kimlik, kültür, ırk ve etnik kimler üzerinden farklılık tartışması bir yandan beyaz, Avrupa merkezci ve hegemonik bir feminizmin eleştirisine ve Batı feminizminin kolonyal ve emperyal bağlantılarının ortaya konmasına zemin hazırlarken, diğer yandan da kimlik ve farklılık temelli, tikel ve kimi zaman özcü kimi kimlik tahayyüllerine de zemin hazırlamıştı. Avrupa merkezci, soyut bir evrenselcilik ile kültürel görecelik birbirinin ayna imgeleri olarak feminizmin geri çekilmesi olarak tanımlanan süreci de besledi. Hem Avrupa merkezci ve hegemonik feminizmin farklı feminizmlerle olan sorunlu ilişkisi, hem de kültürel görecelilik, feminizmler arası diyalogu önemli ölçüde sınırlamıştı.

Farklı feminizmler arasındaki diyalog sorunu, “neoliberal post-feminizm” döneminde özellikle önem taşımaktadır. 11 Eylül sonrası dünya, Avrupa kentlerinde

İslam karşıtı hareketlilik, göçmen ve sığınmacı grupların yoğunlaşması ve göçün kadınsılaşması gibi olgular feminizmin bir siyasal kimlik olarak yeniden, daha kapsayıcı ancak etnik, ulusal, sınıfsal farklılıklar arasında yerel, ulusal ve uluslararası diyaloglara açık bir biçimde yeniden tanımlanmasını gerektirmektedir. Bu çerçevede göç bağlamında beyaz ve göçmen kadın hareketleri arasındaki ilişkilere Hollanda örneği üzerinden bakmak istiyorum. Makale, Hollanda feminist hareketinin altın dönemi olan 70’li ve 80’li yıllarda hem göçmen kadın örgütlenmesi hem de Hollandalı kadın örgütlenmeleri içerisinde faaliyet gösteren Türkiye kökenli kadınlarla yapılan 44 derinlemesine görüşme ve arşiv çalışmasına dayanmaktadır. Makalenin ilk bölümünde, misafir işçilik rejimleri altında şekillenen ilk göç dalgası içerisinde Türkiyeli kadınların konumuna ve Hollanda’daki feminist siyasetin üzerinde yükseldiği zemine değinmek istiyorum. Ardından Türkiyeli kadınların örgütlenme deneyimlerini, Hollanda feminist hareketi ile ilişkilerini, yerel, ulusal ve uluslararası bağlamlar arasındaki etkileşimlere yer vererek incelemeyi hedefliyorum. Kuşkusuz göçmen kadın hareketleri, yalnızca göç ettikleri ülkelerin feminist siyasetleri ile ilişkileri üzerinden kavranamaz. Göç eden nüfusun etnik-sınıfsal kökenleri ve köken ülkedeki kadın hareketinin dinamikleri, yerel deneyimleri ve bu deneyimlerin uluslararası bağlamlarda aldığı şekillerin de incelenmesini gerektirmektedir. Bu çalışmada odak noktası, Türkiyeli kadınların Hollanda feminist hareketi ile ilişkileri olmakla birlikte, hareketin yerel, ulusal ve uluslararası dinamiklerine yeri geldikçe değinmeye çalışacağım.

Hollanda’da Türkiye Kökenli Göçmen Kadınlar

Hollanda’ya Türkiye’den göç büyük ölçüde 1960’lı yılların “misafir işçilik” rejiminin etkisiyle gerçekleşmişti. 1960’lı yıllarda başlayan Türkiye’den Avrupa’ya formel işçi göçü, Avrupa iş piyasalarının ihtiyaç duyduğu emek gücünü karşılamak amacıyla karşılıklı anlaşmalar yolu ile gerçekleşen ve “geçici” olduğu düşünülen “misafir işçileri” içeriyordu. Bu anlaşmalar yoluyla gelenlerin çoğu erkekti ve erkek işçi imajı, uzun bir dönem boyunca Avrupa’daki Türkiyeli göçüne egemen olan bir stereotip olarak varlığını korudu. Oysa gelenler arasında sayıca sınırlı da olsa bağımsız olarak göç eden kadınlar bulunduğu gibi, daha sonraki dönemlerde aile birleşimi yoluyla gelen kadınların pek çoğu da Avrupa emek piyasasının farklı alanlarında yer almaya başlamıştı¹. Ancak yine de kadınlar uzunca bir süre, ne emek

¹ Türkiye’den Avrupa’ya çalışmak amacıyla gitmek isteyen pek çok kadın bulunmaktaydı. Örneğin 1969’da Avrupa’ya gitmek üzere İş ve İşçi Bulma Kurumu’na başvuran kadınların sayısı 31.461 iken 1970’de bu

piyasası ile ilgili hesaplamalarda ne de göç ile ilgili siyasa ve tartışmalarda gündeme geldi. Erder'in belirttiği gibi kadınlar emek piyasası bakımından tıpkı çocuklar gibi, iktisadi olarak aktif olmayan, “ekmek parası kazanan işçi erkeğin ailesi”, göç süreci içerisindeki konumları bakımından da “bağımlı” ve “pasif” bir kategori olarak kabul edilmekteydi (Erder, 2006: 301). Bu nedenle de uzunca bir dönem ne etnik azınlıklar politikasında ne de özgürleşme (*emancipatie*) politikasında göçmen kadınlara ilişkin kapsamlı politikalar oluşturulmadı.

Türkiyeli kadınların Hollanda'ya göçü daha başından Almanya, Avusturya gibi diğer misafir işçilik rejimlerindeki kadın göçünden kimi farklılıklar içeriyordu. Endüstriyel kadın emeğinin diğer Avrupa ülkelerine oranla her dönem çok daha düşük seyretmesi, kadınların göçmen işçiliği önündeki sınırlamalar başlangıçta Türkiye'den giden kadınların sayısının sınırlı kalmasına neden olmuştu². Hollanda misafir işçilik döneminin başlangıcında, kadın işçilerin bekar ve çocuksuz olmaları koşulunu aramakta, ilk dönemlerde yapılan göçmen işçilik sözleşmelerinde Almanya'dakinin aksine gelecek kişilerin ailesi veya yakınlarını getirmesi yasaklanmaktaydı (Santing, 1987:75; Schrover, 2009: 196). Hollanda'ya göç eden Türkiyeli kadınların oranı, 1967'de aileleri getirme yasağının kaldırılmasından sonra artmaya başlamış, özellikle 70'lerden itibaren aile birleşimi yoluyla gelen kadınların katılması ile kadınların oranı hızla yükselmiştir. Bütün bu özellikler, Hollanda'ya gelen kadınların koşullarını ve önlerindeki istihdam olanaklarını etkilemekteydi. Bu nedenle ilk dönemlerde Hollanda'ya bağımsız olarak, genellikle tekstil atölyelerinde çalışmak amacıyla gelen az sayıda kadının, oturum ve çalışma izni olmaksızın, kayıt-dışı alanlarda çalışmak üzere geldiği söylenebilir. Bu dönemlerde aile birleşimi yoluyla gelen kadınlar da, yine başta tekstil ve gıda olmak üzere imalat sanayinin çeşitli dallarında, Hollandalı kadınların işgücüne katılım oranlarının bugünün çok gerisinde olduğu bir dönemde iş piyasasına girmeye başlamışlardı³. Özellikle tekstil alanında giderek yoğunlaşan kadın işgücü talebi diğer Avrupa ülkelerinde de göçmen kadın istihdamını arttırmıştır. Tekstil alanındaki bu talep, önce kadın işçinin Avrupa'ya geldiği ve ardından eş ve yakın akrabaların aile birleşimi yolu ile göç

---

sayı 74.595'e, 1974'te ise 136.683'e yükselmişti. Avrupa'ya işçi olarak gitmek için İş ve İşçi Bulma Kurumu listelerine kaydolun kadınların toplam başvurulara oranı 1969'da %4 iken, 1974'te % 16'ya yükselmişti (Akgündüz, 2006: 104).

² Örneğin 1961-74 döneminde Türkiye'den Hollanda'ya gidenler içinde kadınların oranı % 1'in altındayken, bu oran kadınların pek çok endüstri dalında işe alındığı Almanya'da % 21, İsviçre'de % 15, Avusturya'da da % 12'idi.

³ Örneğin 1970'lerde Hollandalı kadınların iş piyasasına katılım oranı % 30 düzeyindeydi.

sürecine dahil olduğu yeni bir modele yol açmıştır (Keyder/Aksu-Koç, 1988: 22). Özellikle Almanya ve Hollanda gibi ülkelerde Türkiyeli kadınların işgücüne katılım oranları diğer Akdeniz ülkelerinin oldukça üzerinde gerçekleşmiştir. Örneğin Hollanda'da Yugoslavyalı kadınlar ile birlikte Türkiyeli kadınlar en yüksek katılım oranlarına sahipti (Brouwer/Priester, 1983). 1980'de iktisadi olarak aktif kadınlar, Avrupa'daki toplam Türkiye kökenli işçilerin % 25'ini oluşturuyordu (Keyder/Aksu-Koç, 1988: 22). Almanya'da göçmen kadınlar, daha erken tarihlerden itibaren toplam göçmen işgücününün % 30'unu oluşturmaktaydı. Göçmen kadınların yarısından fazla iktisadi olarak aktifti ve bu oranlar örneğin Yugoslav kadınlar da % 70'ler seviyesine çıkıyordu. Kosack'ın vurguladığı gibi bu oranlar hem geldikleri ülkelerin hem de Almanya'daki kadınların işgücüne katılım oranlarının ilerisindeydi (Kosack, 1976: 372-3).

Klasik göç şemaları, aile birleşimi yoluyla gelseler dahi, kadınların iş piyasasındaki katkılarının yanı sıra, toplumsal cinsiyetin kurumsal yapı ve süreçlerle ilişkisinin de gözden kaçırılmasına yol açmıştır. Bu nedenle yurttaşlık, siyasal katılım gibi konularda göçmen kadınların görünmezliği devam etmiştir. Oysa kadınlar, göç edilen ülkeye yerleşme ve topluluk hizmetlerinin örgütlenmesinde, göçmenlere yönelik sosyal hizmet alanlarının oluşumu ve gelişiminde, sivil katılım süreçleri ile ana toplumla kurdukları bağlar yoluyla göçün sürdürülmesi ve entegrasyon süreçlerinde de önemli roller oynamışlardır. Bu çalışmada özgül olarak göçmen kadınların, hak ve özgürlükleri için mücadele veren kadın örgütlenmeleri içerisindeki deneyimleri temel alınmış, karma örgütler ve/veya diğer topluluk örgütlenmeleri içerisindeki deneyimlerine yer verilmemiştir. Hollanda örneğini önemli kılan, Türkiye kökenli göçmen kadınların görece erken bir dönemde ulusal çapta örgütlenen, mahalle ve semt düzeyinde çalışmalar yürüten ve Hollanda kadın hareketi ile ilişkili bir göçmen kadın örgütlenmesini gerçekleştirmiş olmalarıdır.

GÖÇMEN VE HOLLANDA KADIN HAREKETLERİ

Yirmi yılı aşkın bir süre ve görece erken bir tarihte ulusal düzeyde göçmen kadınları temsil eden tek örgüt konumunda olan Hollanda Türkiyeli Kadınlar Birliği (HTKB), 1974 yılında Hollanda Türkiyeli İşçiler Birliği⁴ (HTİB) bünyesinde yer

---

⁴ HTİB, 12 Mart 1971 muhtırası sonrasındaki dönemde Türkiye'den ayrılan Türkiye Komünist Partisi (TKP) üyelerinin girişimiyle Utrecht'te kurulmuştu. Daha sonra derneğin merkezi Amsterdam'a taşınmıştır. HTİB halen Hollanda'nın beş şehrinde (Amsterdam, Leiden, Den Haag, Rotterdam ve Eindhoven) önceki dönemle kıyaslanabilir olmasa da faaliyetlerine devam etmektedir.

alan kadınların girişimiyle kurulmuştu⁵. O dönem, Türkiye’de de, TKP’nin BM Dünya Kadın On yılı öncesindeki çağrısıyla paralel bir şekilde, İlerici Kadınlar Derneği(İKD) kurulmuştu. HTKB’nin Türkiye’deki İKD ile de yakın bağlantıları ve ortak çalışmaları olmuştur. HTKB genel bir çatı örgüt olmakla birlikte, özellikle çeşitli mahallelerdeki semteveleri kanalıyla yerel faaliyetler örgütlemeyi başarabilmiş, göçmen kadınları bünyesine katmak ve farklı kesimlere ulaşmayı hedeflemiştir. HTKB’li kadınlarca 1979 yılından itibaren 10 yılı aşkın bir süre 3 ayda bir “Kadınların Birliği” (*Turkse Vrouwenkrant*) adı altında Türkçe ve Hollandaca olarak iki dilde yayın yapan bir dergi çıkarılmıştır. Dergide, başta bağımsız oturma hakkı mücadelesi olmak üzere, eşit haklar mücadelesi, Türkiye’de demokratikleşme mücadelesi ve kadın hareketi, Hollanda barış ve kadın hareketinden haberler, kadın hakları alanındaki uluslararası gelişmeler, sağlık, eğitim, sosyal haklar alanına ilişkin pratik bilgiler ile örgütün kurs, toplantı ve diğer faaliyetlerine ilişkin duyurular yer almaktaydı. HTKB, özellikle kadınların bağımsız oturma hakkı konusunda diğer göçmen örgütleri ve Hollanda kadın hareketinin de desteklediği etkin bir mücadele yürütmüştü.

Türkiyeli kadınların Hollanda’da örgütlenmeye başladıkları dönem 2. dalga kadın hareketinin de altın yıllarıydı. Bağımsız kadın hareketi sosyalist ve radikal feminist gruplardan oluşmaktaydı. Sadece kadın hareketi açısından değil, 1960’lı ve 70’li yılların iklimi, korporatist tonları ağır basan sütunlaşmış ve elitler arası konsensusa dayanan ortaklaşmacı demokrasi modeli olarak bilinen geleneksel Hollanda siyasal sisteminde bir ara dönem yaratmıştı⁶. Sekülerleşme, refah devleti, büyüyen bir ekonomi, yüksek yaşam standartları, bireyselleşme ve giderek çeşitlenen bir toplum ve yeni sosyal hareketler dönemi geleneksel sütunların toplumsal tabanını eritmişti. Bu anlamda kadın hareketi, geleneksel modele meydan okuyan önemli bir

⁵ 1974 yılında HTİB’li kadınların düzenlediği anneler günü kutlamasında kadın örgütünün kurulması yolunda oluşturulan çalışma grubu, örgütün çalışma planını ve kuruluş ilkeleri toplantıya katılan kadınlarla paylaşılmış ve HTKB’nin kuruluş müjdesi büyük bir coşkuyla karşılanmıştır (Onderwater 2008:7). HTKB’nin kuruluş dönemi ve ilk kuşak göçmen kadınları odak noktası alan bir diğer çalışma için bkz. (Öztan 2010a).

⁶ Sütunlaşma (*verzuiling*) kavramı, 17. ve 18. yüzyıllarda gelişmeye başlayan ve 20. yy’ın başlarında dinsel azınlıkların tanınması sürecinde tipik formuna ulaşan, Katolik, Protestan, Liberal ve Sosyal Demokrat grupların toplumsal hayatın sağlık, sosyal refah, eğitim vb. gibi her alanında kendi örgütlenmelerini oluşturmalarına dayanan toplumsal yapıyı ifade etmek için kullanılmaktadır. Toplum tepedeki elitleriyle yönetilen sütunlara ayrılması ve tarafların hiçbiri çoğunluğa ulaşamaması nedeniyle devlet politikaları bir koalisyon sorunu olagelmış, ortaklaşmacı demokrasi modeli ise bu sütunlaşmış toplumsal yapı içerisinde siyaset yapma biçimi olarak gelişmiştir.

aktör olarak gündeme gelmişti⁷. *Man-Vrouw-Maatschappij* (Erkek-Kadın-Toplum), *Dolle Mina* gibi feminist gruplar ile özellikle sol parti ve sendikalardaki radikal kadın grupları bu döneme damgasını vuran örgütlenmeler olarak göze çarpmaktadır. Schwebel, Hollanda 2. Dalga kadın hareketinin izlediği stratejinin, bir yanda içinden doğduğu sosyalist öğrenci hareketi diğer yandan da pek çok sayıda kadın örgütlenmesi ile ittifak halinde ulusal kurumsal mekanizmalarda yer alma mücadelesi içerisinde kendisini konumlamaya çalıştığına vurgu yapmaktadır (2003: 666). Hem radikal hem de yasal-kurumsal düzemi birarada yürütme stratejisi nedeniyle Hollanda feminist hareketi, İsveç, Norveç ve Danimarka gibi İskandinav ülkeleri ile benzerlik göstermektedir. 1970'lerin feminist gruplarının temel mücadeleleri, kürtaj hakkı, eğitim, iş yaşamı ve siyasette kadınların önündeki engellerin kaldırılması hedeflerine yönelmişti. Bu hedefler öncelikliydi, nitekim hem dinsel örgütlenme temelinde gelişen toplumsal-siyasal yaşam hem de aile modeli Hollandalı kadınların Avrupalı akranlarına kıyasla ailenin dışındaki alanlarda çok daha az varlık göstermelerine yol açmıştı. Bu anlamda mücadele stratejileri benzerlik gösterse de, istihdam piyasasına uzaklık, katı bir annelik ideolojisi ve evcimenlik kültürü Hollanda örneğini, İskandinav örneklerinden farklılaştırmaktaydı.

Bu dönemde Hollanda kadın hareketinin gücünü oluşturan unsurlardan biri, feminist grupların gerek parti ve sendikalar, gerekse kadın özgürlüğü konusunda oluşturulan ulusal ve yerel mekanizmalarda yer alarak, mücadele gündemlerini doğrudan bu birimlere taşıması olmuştur. 1970'lerde kadınların özgürleşmesine ilişkin Sosyal İşler ve Çalışma Bakanlığı'na bağlı bir koordinasyon birimi (*Directie Coördinatie Emancipatiebelied*) kurulmuş ve bu kurul kadın sorunlarını hükümetlerin gündemine yerleştirmede önemli roller üstlenmiştir. Üstelik bu birimin pek çok üyesi *MVM* ya da *Dolle Mina* gibi gruplar içinde yer alan kadınlardan oluşturulmuştur (Widener, 2006). 1970'lerde hızla genişleyen kadın hareketi siyasi partiler içerisindeki kadın gruplarının da radikalleşmesine zemin olmuş, örneğin İşçi Partisi içerisinde *Rooi Vrouwen* (Kızıl Kadınlar) ses getirici eylemlerin yanı sıra, parti programında da önemli etkiler yaratmıştır. Kadınların iş piyasasına katılımlarına ve bu alandaki eşitsizliklerle mücadeleye odaklanan özgürleşme politikaları (*emancipatiebeleid*) geliştirilmesinde kadın örgütlerinin doğrudan etkileri olmuş, haneyi refah politikalarının birimi yapan anlayıştan uzaklaştırma yönünde

⁷ Ortaklaşmacı demokrasi ve yeni korportizmi kadın yurttaşlar açısından değerlendiren bir çalışma için bkz. Öztan 2010b: 85-114.

zorlayan bir politika izlemiştir (Bussemaker, 1998; Outshoorn,1997). Kürtaj yasağına karşı protestolar, nükleer silahlara karşı barış eylemleri ve 8 Mart kutlamaları, Türkiye kökenli kadınların da Hollanda kadın hareketi ile yan yana geldiği eylemlerdi. Dolle Mina'ların kimi eylemleri HTKB'li kadınlarca da destekleniyordu.

Hollanda'da 2. Dalga kadın hareketinin başarısı ve ardındaki kamusal desteğin bir sonucu olarak sosyal hakların bireyselleşmesi, çocuk bakımı için kamusal olanaklar ve kadınların işgücüne katılımında artış eğilimleri sağlanmıştır. Ayrıca sekülerleşme, bireyselleşme eğilimleri beraberinde annelik yaşı yükselmeye, boşanma oranları ve yalnız annelerin sayısı artmaya başlamıştır. 1960'lardan itibaren büyüyen ekonomi ve genişleyen refah hizmetleri sektörü kadınların ücretli işe erişimi için önemli olanaklar sağlamıştır. Özgürleşme politikaları spesifik olarak göçmen kökenli kadınlara odaklanmasa da, göçmen kadın hareketi ile Hollanda kadın hareketi arasında kısa bir dönem de olsa dayanışma ilişkisi kurulmaya çalışılmıştır. Bu dönemde Hollanda feminist hareketin sol ve enternasyonelist hareketlerle ilişkisi (barış hareketi, ırkçılık karşıtı hareketler örneğin), taban faaliyetleri ile doğrudan eylemlere dayanan zengin mücadele pratiği ile kadın hareketlerinin ulusal ve uluslararası zeminde yarattığı etkiler bu ilişkinin zeminini oluşturmuştur. 1975 yılında Birleşmiş Milletler Kadın Konferansı ile Kadın on yılı ilan edilmesi, kadın özgürlüğü konusunda faaliyet gösteren ulusal mekanizmaların oluşturulması gibi gelişmeler bu döneme damgasını vurmuştur. Feminist hareketin canlılığı sol siyasi partiler içerisindeki kadın gruplarının da radikalleşmesini sağlamıştı. Örneğin 1970'li yılların ortalarında İşçi Partisi 3. dünyadaki kadın hareketlerini aktif biçimde destekliyor ve kermesler, dayanışma toplantıları örgütlüyor, partinin Kızıl Kadınlar, *Rooi Vrouw* örgütlenmesi parti içinde ve dışında kadın hakları için mücadele eden ve siyaset oyununu değiştirmeye çalışan bir baskı grubu olarak faaliyet gösteriyordu (Oudijk, 1996: 471). Benzer bir gelişme sendikal hareket içerisinde de yaşanmış, özellikle öğretmenler sendikası ve kamu çalışanları sendikalarında aktif feminist gruplar taleplerini, sendika programlarına eklemişlerdir⁸.

Hollanda Kadın Hareketi ile Ayrışmalar ve Örgütlenme Stratejileri

⁸ Feminist hareketin sendikal alanda Hollanda'ya özgü bir başarısı da, ülke genelindeki sendikalar konfederasyonunun (*Federatie van Nederlandse Vak Verenigingen-FNV*) üyesi olan ve sendika üyesi erkeklerin eşleri ve tüm ev kadınlarını örgütlemeye çalışan Kadınlar Sendikası'nın kurulmasıdır. FNV, ücretsiz emek, ev kadınlarının konumu, eğitim ve istihdam olanakları gibi konularda çalışmaktadır.

1980'li yıllarda HTKB, hem Amsterdam'da mahaller düzeyinde hem de Hollanda'nın diğer şehirlerinde faaliyetler yürütmekteydi. Semtevlere üzerinden örgütlenmek, hem göçmen kadınlara yönelik dil kursları, dikiş kursları, bilgilendirme toplantıları, danışma günleri gibi pratik faaliyetlerin yürütülmesi için bir gereklilik, hem de örgütün HTİB ile mesafesini de koruyan bir örgütlenme yoluydu. Semtevlere aktif bir biçimde kullanılması, Hollandalı feministlerin de 60'lı ve 70'li yıllardaki örgütlenme stratejilerinden biriydi. Ancak Hollanda kadın hareketi, kurumsal yapılanma içerisinde yer almaya ve hızla profesyonel örgütlenmelerde konsolide olmaya başlamasıyla semtevlere ile bağlarını kaybetmişti. HTKB özellikle ilk örgütlenme sürecinin ardından, 1980'li yıllarda kamusal fonların da desteğiyle semtevlere aktif bir biçimde kullanmaya devam etti. HTKB, özellikle o dönemlerde Hollanda'ya aile birleşimi yoluyla gelen kadınların ve genç kızların eğitim yaşamına yönlendirilmesi, dil eğitimi almaları ya da çeşitli becerilere yönlendirilmesi konusunda önemli çalışmalar yürütmüştü. Çeşitli semtlerde kadınlara ve genç kızlara yönelik olarak Hollandaca kurslarından, bilgisayar ve Türkçe kurslarına, dikiş kurslarında sağlık toplantılarına pek çok alanda eğitim faaliyetinde bulunmuştur. Hollanda'da göçmenleri ilgilendiren konular, çıkarılan yasalar kamuoyundaki tartışmalar konusunda da kadınlara yönelik bilgilendirme toplantıları düzenlemiştir. Kadınlara yönelik özel konuşma saatleri oluşturularak, göçmen kadınların oturum hakkından, iş piyasasındaki sorunlara, sağlık ve çocuk bakımı konusundan, eğitim alanındaki sorunlarına kadar pek çok alanda destek sağlanmaya çalışılmıştır.

HTKB'nin o dönemler dayanışma içinde olduğu kadın örgütü, Hollanda Komünist Partisi ile ilişkili olan, *Nederlandse Vrouwen Beweging* (NVB), Hollanda Kadın Hareketi adlı örgüt idi⁹. HTKB'nin 1979 yılından itibaren yıllık kongrelerine NVB'li kadınları da davet etmişti. Ayrıca Hollandalı kadınlardan oluşan dayanışma komitesinde de NVB ile ilişkili kadınlar bulunmaktaydı. O dönem NVB de sosyalist hareketin, Batı dışındaki dünyaya ve farklı toplumsal hareketlere dönük enternasyonalist eğilimlerini yansıtmaktaydı. Bu çerçevede hemen yakınında, gerek Türkiye'deki sol hareketle ilişkili gerekse Hollanda'daki göçmen kadınların sorunlarını temel alan bir örgütlenmeye ilgisiz kalması olanaksızdı. Üstelik 12 Eylül askeri darbesi ve Türkiye'nin demokratikleşmesi sürecine yönelik de aktif bir siyaset

---

⁹ NVB'nin kökeni 2. Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde, sosyalist, komünist, sosyal demokrat ve mezhep çevrelerinden dışlanan kadınlarca kurulan anti-faşist bir örgütlenmeydi. Soğuk savaş döneminde de Hollanda Komünist Partisi (CPN) ile yakın ilişkileri olan bir örgüttü (Withuis 2000: 34-5).

yürüten kadın örgütü NVB'nin kolaylıkla işbirliği yapabileceği bir örgütlenme idi. Nitekim 1980 tarihli 11. Konhresi'nde NVB, ülkede yaşayan ve çalışan yabancı kadınların özel konumları üzerinde durulması ihtiyacının altını çizmekteydi (Onderwater, 2008: 43). Bu ortamda NVB, HTKB ile birlikte 1981 tarihinde Amsterdam'da düzenlenen Yabancı Kadınlar Konferansı'nın hazırlanmasında önemli bir rol oynamıştı. Bu konferans bir yandan işbirliği ve dayanışmanın ürünü iken diğer yandan da Hollanda kadın hareketi ile ayrışma ve çatlakların da ipuçlarını vermekteydi. Hollandalı kadınlar ile aralarındaki tartışma, aralarındaki ilişkilerin paternal bir hamilik ilişkisine dönüşmesi konusundaki hassasiyet ile kadın sorunlarına ilişkin taleplerdeki ayrışmalar üzerinde yoğunlaşıyordu (Onderwater 2008: 44). Hollandalı kadınlar göçmen kadınları yeterince "feminist" bulmazken, konferansa katılan göçmen kadınlar, yaşadıkları sorunların Hollandalı kadınlardan farklılaştığını öne sürüyorlardı. HTKB, cinsiyet ayrımcılığının yanı sıra ırkçılık ve sınıf mücadelesini, uluslararası dayanışmayı önemli bulmaktaydı. Bu çerçevede göçmen kadın işçilerin sosyal hakları, sendikal örgütlenmeleri, gıda endüstrisi ve tekstil alanındaki çalışma koşulları ve hak mücadeleleri ile iş piyasası, eğitim, sağlık ve gündelik yaşam alanlarındaki ırkçılık örgütün odak noktasındaydı. Bununla birlikte, Hollandalı kadın örgütleriyle birlikte çalışma isteği, *Stichting Ombudsvrouw Amsterdam*'ın Kasım 1982'de düzenlediği İrkçılık Kongresi'nde de dile getirilmiş, bu işbirliğinin eşit bir ortaklık ve dayanışma zemininde yürütülmesi ihtiyacı vurgulanmıştı. Ancak HTKB'liler, bunun önünde önemli engeller olduğu, Hollandalı kadın örgütlerince ciddiye alınmadıkları, eşit olarak görülmediklerini dile getiriyorlardı (Turkse Vrouwenkrant, 1983: 5-10). HTKB'li kadınlar bir yandan Hollanda kadın hareketi ile dirsek temasını kaybetmemek ve bunu gerçek bir işbirliğine dönüştürmek, diğer yandan da örgüt tabanında Hollandalı feministlere yönelik olumsuz bakışı kırmak için de çaba sarf ediyordu. HTKB'nin Türkiyeli kadınlara dönük özeleştirisi ve Hollandalı feministlerle eşit bir ortaklık hedefine rağmen, bu tarz bir ortaklık ve dayanışmanın önünde önemli engeller olduğu anlaşılmaktadır (Öztan, 2010a: 42).

1980'ler ve sonrasında genel olarak Hollanda kadın hareketinde de bir değişimin sinyalleri vardı. Özellikle kurumsal mekanizmalara dahil olma, kürtaj hakkının yasalaşması gibi gelişmeler 2. Dalga kadın hareketinin radikal ve eylemci unsurlarının geri çekilmesine yol açmıştı. Bu henüz feminist taleplerin geri çekilmesi anlamına gelmiyordu kuşkusuz. Kadın hareketinin kazanımlarıyla yerel ve ulusal

düzye de faaliyet gösteren kurumsal yapılar, feministlerin yeni mücadele alanını oluşturmaktaydı. Bu dönemde de, özellikle yerel mekanizma ve örgütlenmelerde, kürtaj hakkında, evli kadınlara da eğitim ödeneği hakkına, ev içi emeğin tanınması ve eşit bölüşülmesi mücadelesinden, iş hayatındaki eşitsizliklere kadar hemen her alanda aktif bir biçimde katılan göçmen kadınlar bulunmaktaydı. Ama hareket olarak göçmen kadın hareketi ve Hollanda kadın hareketi ayrı iki hareket olarak kaldı. 1970 ve 80'ler her ne kadar feministler için "altın yıllar" da olsa, göçmen ve renkli kadınlarla, Hollandalı kadınlar ve örgütler arasındaki dayanışma düzeyi de sınırlı kalmıştı. Essed, ötekileştirme, etnikleştirme ve ırkçılığı Hollanda kadın hareketi içerisindeki çatlağın nedeni olduğunu ileri sürmektedir (Essed, 1996: 117).

HTKB'nin diğer göçmen örgütleri ile birlikte yürüttüğü, Hollanda kadın hareketinin de destek verdiği uzun soluklu tek ortak çalışma 1981 yılında oluşturulan "Yabancı Kadınlar Bağımsız Oturum Hakkı Eylem Komitesi" idi. Bağımsız oturum hakkı mücadelesi 1987 yılında geniş çaplı bir kampanyaya dönüşmüştü (Kadınların Birliği, 1987: 4-6). Kampanyayı örgütleyen Komite, Hollandalı hukukçular, insan hakları örgütleri, siyasi partiler ve kadın gruplarından destek almış, Yabancılar Yasası'na ilişkin değişiklikler için etkili bir baskı grubu oluşturmuştu¹⁰.

1980'lerin Türkiye kökenli kadınlar açısından farkı, örgütlenme deneyiminin kazandırdığı birikimle, tam da Hollanda kadın örgütlerinin semtevlere gibi taban faaliyetlerini terk ettiği bir dönemde, bu merkezleri sıklıkla kullanması ve taban faaliyetlerini geliştirmesi olmuştur. Yine bu dönemde de, yerel düzeyde de olsa Hollandalı kadın grupları ve diğer göçmen kadınlarla ilişkiler devam etti. Örneğin NVB'nin ikinci kuşak örgütlenmelerinden olan "Kadınlar Evi" (Vrouwenhuis), HTKB'nin yanı sıra diğer göçmen kadın örgütlerinin de çalışmaları yaptığı bir mekan oldu (Onderwater 2008: 46). Yine "Blijf van M'n Lijf", *Vrouwen Recht Amsterdam*, *Stichting Ombudsvrouw Amsterdam* gibi kadın örgütlenmeleri ile ilişkiler devam

¹⁰ Aile birleşimi yoluyla Avrupa'ya göç eden kadınların önündeki temel yasal sorunlardan biri bağımlı oturma izni meselesidir. Oturma izninin, önce gelen göçmene bağımlı olduğu süre genellikle 2-5 yıl gibi sürelerle düzenlenmiştir. Hollanda'da bu süre 3 yıl, Almanya ve İngiltere'de 2 yıldır. Bağımlı oturma izninde, bu sürelerin eşin yanında ve evlilik bağının koruyarak geçirilmesi, önce gelen eşin oturumunu kaybetmesi veya boşanma halinde diğer tarafında oturma hakkının yasal olarak ortadan kalkması anlamına gelmektedir. Bağımsız oturma hakkı meselesi Hollanda'da göçmen kadın hareketinin de en önemli taleplerinden biri olmuş, daha önce 5 yıl olan oturma izni 3 yıla düşürülmüş, en son 2003 yılının sonunda Yabancılar Yasası'nda yapılan bir değişikle, aile birleşimi yoluyla gelen kadın eğer aile içi şiddete maruz kalıyorsa, bu üç yıllık geçici süre dolmadan da, ancak bu konuda polise çok açık bir şikayette bulunup, doktordan kendisine fiziksel şiddet uygulandığına dair açık bir rapor alırsa, ve kendisine şiddet uygulayan eşile ilişkisini bitirirse kendisine bağımsız oturma izni verilmektedir.

etmiş ve ortak kampanyalar düzenlenmiştir. Bunun yanı sıra HTKB, 1981'den itibaren, 8 Mart kutlamaları için kent ölçeğinde oluşturulan organizasyon komitesinde de diğer kadın örgütlenmeleri ile bir arada yer almıştır. 8 Mart organizasyonları, Hollanda kadın hareketi ile göçmen kadınlar arasındaki ayrışma ve çatlakların su yüzüne çıkmasına sahne olmuştur. Örneğin 1983 yılında HTKB'nin de aralarında bulunduğu siyah, göçmen ve mülteci kadın örgütlerinin komiteden ayrılmasına yol açan gerilim, kutlamaların temasının belirlenmesi konusundaki ayrışmadan kaynaklanmıştır. Hollandalı kadınlar kutlamanın ana temasının velayet hakkına ilişkin olmasında direnirken, göçmen kadınlar uluslararası kadın dayanışması temasında ısrar etmişlerdi (Onderwater 2008: 52-3). Türkiye, Fas kökenli göçmen kadınlarla, Surinam, Antiller ve Endonezya gibi eski sömürgeler kökenli kadınlar “Siyah Manifesto” başlığı ile ayrı bir 8 Mart kutlaması gerçekleştirmişlerdir.

Uluslararası Kadın Günü 1983, “Siyah Manifesto”,
[IIAV, Amsterdam, (A1621)]

Hollanda kadın hareketi ile ilişkilerin giderek bir dayanışma ve ortaklık zemininden, bir tür “kurtarma” ve sosyal hizmet biçimine dönüşmesinin işaretleri mahalle düzeyindeki semteveleri ya da kadın merkezlerinin dönüşümü üzerinden de izlenebilir. 1960 ve 70’lerin bilinç yükseltme toplantıları ve feminist eylemlerine sahne olan bu tür merkezler, göçmen kadınların “entegrasyonu” için hizmet veren birimlere dönüşmeye başlamıştır. Örneğin 80’li yıllarda Oost semtindeki Indische

mahallesinde faaliyet gösteren Türk ve Faslı Kadınlar Merkezi'nde (*Centrum voor Turkse en Marokaanse Vrouwen Centrum*) Türk ve Faslı kadınlarla, merkezin yönetimi arasında yaşanan çatışmalar erken bir tarihte böyle bir gelişimin habercisiydi. Merkezdeki çatışmanın *Stichting Ombudsvrouw Amsterdam*'a (SOA) taşınması, konunun medyada duyulmasına vesile olmuştu. Gazete haberleri ve SOA'nin Uluslararası Kadın Tarihi Enstitüsü'ndeki arşiv belgelerinden de öğrendiğimize göre, mahalleli kadınlar kendilerine danışmaksızın, İşçi Partili kadınlardan oluşan merkez yönetiminin aldığı bazı kararları ve kendilerine yönelik uygulamaları protesto etmek için merkezde tam 12 gün boyunca eylem yapmışlar ve konunun SOA'da ele alınmasını sağlamışlardır. (Het Parool, 3 Kasım 1989; IIAV, SOA Arşivi, No: 273;451). O günün atmosferinde konunun gündeme taşınması ve yasal-kurumsal mekanizmaların devreye sokulmasına yol açan gelişme ise göçmen kökenli kadınların kadın eşitliğine yönelik kurumsal mekanizmalar içerisinde yer almaya başlaması ve göçmen kadınların "sesini" bu platformlara taşıma çabası olmuştur.

Gerek "etnik" örgütlenmeler gerekse kadın hareketi içerisindeki deneyimleri olan Türkiyeli kadınlar, her iki politika alanındaki egemen çizgileri sorgulamaya başlamışlardır. Kadın hareketi ve siyah-göçmen ve mülteci hareketi içerisinde yer alan bir görüşmeci bu durumu "ip üzerinde yürümeye" benzetmekteydi. Toplumsal cinsiyetin yalnızca kadınlarla, etnisitenin ise yalnızca etnik azınlıklarla ilgili olduğu yönündeki egemen anlayış, göçmen kadınların her iki siyaset alanında da marjinal kalmasına sebep olmaktadır (Wekker/Lutz 2001: 11). Bu yaklaşım, Hollanda'da özgürleşmenin Hollandalı kadınlar, etnik ilişkilerin ise göçmenlere ilişkin ayrı alanlar olarak bakılması sonucunu doğurmuştur. Hollandalı feminist hareketin talepleri merceğinden, göçmen kadınlar özgürleşme mücadelesinin akranları olarak görülmediği gibi, etnik azınlıklara ilişkin politika alanlarında veyahut ırkçılıkla mücadele eden göçmen örgütleri içerisinde de kadın olmaları nedeniyle marjinal bir konumda kalmışlardır. Bunun yanı sıra politikalar düzeyinde de, uzunca bir dönem ne etnik azınlıklar politikasında ne de özgürleşme politikasında göçmen kadınlara ilişkin kapsamlı politikalar oluşturulmamıştır.

ULUSÜSTÜ ÖLÇEKLER VE SİYAH-GÖÇMEN-MÜLTECİ KADINLAR DAYANŞMASI

1980'li yılların göçmen kadınlar açısından bir diğer farklılığı da, Hollanda kadın hareketi ile mesafenin artarken, siyah, mülteci ve göçmen kadın grupları

arasında yakınlaşma zemininin oluşmasıdır. Bu işbirliği gerek yerel ölçeklerde, gerekse ulusüstü ölçekte zemin bulmuştur. Örneğin 1984’de Hilversum’da Türkiye, Fas ve İspanyol kökenli kadınların girişimi ile bir Yabancı Kadınlar Merkezi (*Buitenlandse vrouwen centrum 'de Parels'*) açılmış, merkez on yıla yakın bir dönem göçmen kadınlara yönelik faaliyetler yürütmüştür¹¹. Göçmen kökenli kadınlara yönelik bu tür merkezler başka şehirlerde de oluşturulmuştur. Bu girişimlerin yanı sıra, 1985’teki BM Uluslararası Nairobi Kadın Konferansı’na Avrupa çapında bir Türkiyeli Göçmen Kadınlar Delegatesi oluşturma yolunda yürütülen çabalar kayda değerdir. Bu amaçla başta Hollanda ve Almanya olmak üzere, çeşitli Avrupa ülkelerinde yaşayan Türkiye kökenli kadınların katılımı ile 6-8 Haziran 1985 tarihinde Amsterdam’da gerçekleştirilen “Türkiyeli Göçmen Kadınlar Avrupa Konferansı” sonuçları 1985 Nairobi Konferansı’na taşınmış ve Amsterdam’da örgütlenen bu konferans yoluyla, Nairobi’de Göçmen ve Siyah Kadınlar delegasyonu oluşturulmuştur¹².

1990’lı yıllara gelindiğinde ise Hollanda feminist hareketi sol, devrimci ve enternasyonalist hareketlerle bağını kaybetmiş, daha küçük, profesyonel örgütlenmeler içerisinde toplanmıştı. Türkiye kökenli kadınlar sadece HTKB içerisinde değil, Hollanda’nın kadın politikası doğrultusunda, Kadın Özgürleşme Büroları (*Emancipatiebureau*), Kadın Danışman Kurumu (*Stichting Ombudsvrouw*), belediyelerin cinsiyet eşitliği ile ilgili koordinasyon birimleri, ya da Çokkültürlü Özgürleşme Proje Ofisi (*Projectbureau Multicultureel Emancipatie-MCE*) gibi birimlerde yer alarak, özellikle yerel siyaset düzeyinde kendi seslerini katmaya çalışmışlardır. Bu kurumsal mekanizmaların yanı sıra aynı dönemlerde, farklı etnik azınlık ve göçmen gruplarından gelen kadınlar arasında yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde faaliyetler gösteren koalisyonlar da kurulmaya başlamıştır. Örneğin bunlardan biri de 1994 yılında, 21 siyah, göçmen ve mülteci, kadın örgütlenmesini kapsayan bir şemsiye örgüt olan *TIYE International*’dır. Örgütlenmenin temel

¹¹ Merkezin kuruluş ve çalışmaları, kurucu kadroda yer alanlarca kitaplaştırılmıştır: Bkz. (Kılıç/Alpagot 1994).

¹² Örgütün o dönemlerde başkanlığını yürüten Maviye Karaman Avrupa Türkiyeli Kadınlar Kongresi’nde bu toplantının “Türkiyeli kadınların tartışma konusu bir nesne olarak değil, bizzat kendilerinin düzenlediği ve söz sahibi olduğu ilk uluslararası toplantı” olduğunu vurguluyordu (HTKB, 1986, 10). Kongrede, Yasal Haklar ve Hükümet Politikaları, Irkçılık Ayrımcılık ve Yabancı Düşmanlığı, Eğitim, İstihdam, Sağlık, Kültür, Örgütlenme ve Genç Kızlar başlıklı 8 ayrı çalışma grubu oluşturulmuş, bu grupların oluşturduğu raporlar özet halinde bir kitapçıkta toplanmıştır. Konferansa ilişkin tüm belgeler Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü’ndeki HTKB Arşivinde yer almaktadır (IISH, HTKB Arşivi - No: 243-254). Ayrıca derlenmiş kongre raporları için bkz. HTKB, 1986.

hedefleri, siyah, göçmen ve mülteci kadınların hayatın bütün alanlarına etkili katılımı için fırsat eşitliğini teşvik etmek, ırkçılık ve her türlü ayrımcılığa karşı mücadele, ulusal, Avrupa ve uluslararası düzeyde kolektif eylemi teşvik etmek ve Avrupa'daki diğer renkli kadınlar arasında diyalog ve işbirliğini geliştirmek” olarak belirlenmiştir.¹³ TIYE International, küresel bir feminizm için manifesto niteliği taşıyan Pekin Eylem Planı'nın kabul edildiği 4. BM Kadın Konferansı'nın hemen öncesinde kurulmuş ve Pekin'e Hollanda'daki siyah-göçmen ve mülteci kadınları temsilen katılmıştır.

“Yaşlı ve Genç Dayanışma”

8 Mart 1993 tarihinde Amsterdam Vrouwenhuis'de dayanışma ve çokkültürlü toplum için ortak bir forum düzenlenmişti. *HTKB, MVVN, Vrouwenhuis, VON-vrouwen, Vrouwen en de Bijstand, Vrouwenpartij, WOUW* ve *ZAMİ* bu forumun örgütleyicileriydi. Atölyeleri takiben, kültürel etkinlikler ve kadın örgütleri arasında bir parti de yapılmıştı. [IIAV 01:2640]

Bu gelişmeler büyük ölçüde ikinci dalga kadın hareketi ve sonrasında siyah, göçmen ve mülteci kadınlar kadınların ikincil konumlarını açıklamakta kullanılan çerçevelerin yeterliliğinin sorgulanması ve daha kapsayıcı açıklama modellerinin gerekliliğinin ortaya çıkması ile gündeme gelmiştir. Ancak kadınların özgürleşmesi

¹³ TIYE International adlı örgütün oluşumunda HTKB'nin kurucu kadroları arasında yer alan Özden Yalım aktif bir rol oynamıştır.

meselesinin, özellikle 1990'ların ikinci yarısından itibaren, "göçmen kadınların topluma entegre edilmesi" meselesine indirgenmiş olması nedeniyle kadınlara yönelik kurumsal mekanizmaların lağvedilmesi ve kadın hareketindeki gerileme, genel olarak göçmen kadın örgütlerini de etkilemiştir. Ayrıca 2000'li yıllardan itibaren çokkültürcü çerçevenin sorgulanmaya başlaması ve yeni realist söylemin güç kazanması ile göçmen kadın örgütleri ile Hollanda kadın hareketi arasındaki mesafe hızla artmış, bir önceki döneminin özgürleşme iklimi, yerini entegrasyon, uyum, kurtarma gibi nosyonlarla ilişkili bir "allochtoon kadınlar"¹⁴ meselesine bırakmıştır.

DOLLE MİNA'DAN DOLLE ZİNA'YA ÖZGÜRLEŞMENİN DEĞİŞEN ANLAMI

2004 yılında Hollanda ulusal kanallarında iki kez gösterilen, Müslüman kadınların aşk, cinsellik ve mahrem hayatları ile ilgili bir belgeselin adı *Dolle Zina*. 1970'lerin Hollanda'sında yaratıcı ve ses getiren eylemleriyle tanınan ikinci dalga feminist hareketin etkili gruplarından biri olan *Dolle Mina*'ya gönderme yapan başlığıyla bu belgesel, Müslüman ülkelerde doğan kadınlarla yapılan görüşmelerin senaryolaştırılmasına dayanıyor. Aşka dair kişisel deneyimler, kadın olma, güzellik, erotizm, cinsellik, din ve "İslami bir geçmişten gelmenin avantajları ve dezavantajları" üzerine konuşuluyor. Belgesel'in tanıtımında bu "sıra dışı Müslüman kadınların Türkiye ve Fas'ta bildikleri her şeyi bırakarak tümüyle hazırlıksız bir şekilde Hollanda'ya geldikleri, sonrasında olgun bağımsız ve özgür kadınlar haline geldiklerine" değiniliyor. Müslüman kadınlarla ilgili popüler feminist anlatılar son dönemlerde epey yoğun bir ilginin konusu olmakta, cinsellik ırksal, kültürel sınıfsal hiyerarşilerin kurulduğu popüler bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Göçmen kadınların gelenek ve İslamın kurbanları olarak kamuoyunda dramatize edilmiş biçimleri, yurttaşlık ve entegrasyon tartışmalarındaki dilin kültürel ve cinsel göndermelerle biçimlenişi, toplumsal cinsiyetin etnik kültürel farklılıkların kuruluşunda ne kadar merkezi olduğunu göstermektedir. Prins ve Saharso da (2008: 368) Hollanda'daki entegrasyon tartışmalarında toplumsal cinsiyet boyutunun Hollanda'daki yeni realizmin temel niteliklerinden biri olduğunun altını çizmektedir.

¹⁴ Hollanda Merkez İstatistik Bürosu'nun (CBS) tanımına göre *allochtoon*, "Hollanda'da yaşayan, ancak kendisi ya da ebeveynlerinden en az biri yabancı bir ülkede doğmuş kişidir". Ancak *allochtoon* kavramı ile ilgili olarak yapılan en temel ayırım "Batılı" (*Westerse*) ve "Batılı olmayan *allochtoon*" (*niet-westerse allochtoon*) arasında yapılan ayırmadır. Yaygın kullanımıyla *allochtoon*, batılı olmayanlar için kullanılmaktadır.

Bu tartışmalarda özellikle ön plana çıkan kadınlar, Faslı kadınlarla birlikte Türkiye kökenli kadınlardır.

Uzunca bir dönem özgürleşme politikalarının muhatap almadığı bir kategori olarak göçmen kökenli kadınlar tam da bu dönemlerde, bir “problem kategorisi” olarak gündeme gelmeye, araştırmacılardan, siyasetçilere çeşitli kesimlerin hızla ilgi alanına girmeye başlamıştı. Özellikle 1990’ların sonlarından itibaren göçmen kadınların özgürleşme konusu, göçmenlerin entegrasyonu sorunu bağlamında dile getirilmeye, sorunların teşhisinde “kültürel” sebepler ön plana çıkarılmaya ve göçmen kökenli kadınlar kendi kültür ve geçmişlerin “kurbanları” olarak kırılanlıkları ile ön plana çıkmaya başlamışlardır. Özgürleşme politikasından sorumlu Sosyal İşler Bakanı de Geus Kasım, 2003’de Hollandalı kadınların özgürleşme mücadelesinin başarıyla tamamlanarak, sorunların çözümlendiğine, bundan sonraki dönemde bütün enerjinin “yabancı” kadınların özgürleştirilmesi meselesine aktarılacağını duyurmuştu. Gloria Wekker, bu çağrının Avrupa’da kadın örgütlerinin faaliyet alanlarına ilişkin uzunca bir süredir devam eden kesintileri, kadın özgürlüğü konusundaki “geri çekilme” politikalarını ve daha da önemlisi özgürleşme politikalarının bugüne dek nasıl yalnızca beyaz ve orta sınıf konumu temel aldığına meşrulaştıran güçlü bir argüman olarak öne çıktığına değinmektedir (2004: 490). Böyle bir argüman, 70’li yıllardan itibaren Hollanda’da varlık gösteren göçmen kadın hareketinin deneyim ve mücadele pratiklerini de yok saymakta, Hollanda kadın hareketinin yalnızca “beyaz” kadın örgütlerinden oluştuğunu varsaymaktadır. Aynı yıl dünya kadınlar günü vesilesiyle Hollanda’nın Somali kökenli ünlü siyasetçisi Ayan Hırsi Ali de, bir “üçüncü dalga” feminizm çağrısı ile feministleri Müslüman kadınların kurtuluşu ve aile içi şiddete karşı mücadeleye çağırıyordu (Trouw 2003). Özgürleşmiş kadına karşı “kurban kadın” karşıtlığı ile işleyen bu mantık çeşitli şekillerde siyasalardan raporlara, akademik belgelerden medyanın ve sokağın diline kadar hemen her yerde egemen görünmekteydi. Bu çerçevede “ithal gelinler”, görücü usulü evlilikler, kadın sünneti, aile içi şiddet, bekaret tabusu gibi konular medyatik bir dil ile yoğun ilgi görüyor, Medyada “özgürleşmiş Müslüman kadın” imgeleri ve onların özgürleşme serüvenleri çok “tutuyordu”. İşin ilginç yanı, özgürleşme mücadelesinin yalnızca bu kadınların kendi kültürel, dinsel geçmişlerine ve çevrelerine karşı verilen mücadeleler olarak tanımlanmasıydı.

Bu dönemde önceki dönemlerde arka arkaya hazırlanan özgürleşme politikaları yerini göçmen kadınlar sorununa bırakmış görünmektedir. Örneğin 2007 başlarında bu konu ile ilgili bir araştırmada Hollanda’da kadın özgürlüğünün artık sistematik ve yapısal bir odak olmaktan çıktığı sonucuna ulaşmıştır (de Volkskrant 2007). Oysa özellikle iş piyasaları, ücretler ve yönetsel kademeler açısından veriler “tamamlanmış bir özgürleşme”yi yansıtmamaktadır. 1960 ve 70’lerdeki feminist siyasetin kazanımlarına rağmen, özellikle evli ve çocuklu kadınların asıl alanının ev olduğuna dair kültürel kod yaygınlığını sürdürmeye devam etmiştir. Üstelik tam da bir önceki dönemim kadın bakışlı politikalarının etkilerini göstermeye başladığı, kadınların eğitim alanında ilerlemeler kaydettiği ve ücretli iş ve ekonomik bağımsızlığın bir alternatif olarak düşünüldüğü 1990’larda iş piyasası son derece sıkışmış, Hollanda refah devleti de çözülmeye başlamıştı. Neoliberal politikaların uygulanmaya başlaması ve hizmet alanlarının piyasalaşması sürecine işgücünün “esnekleşmesi” süreci eşlik etmiştir. Bu nedenle 1990’lar yarı-zamanlı çalışmanın patlama gösterdiği yıllar olmuştur¹⁵. Kadınların işgücüne katılımları giderek artmaktadır, ancak hala pek çok Avrupa ülkesinin epey gerisindedir. Çalışan kadın sayısı artsa da, çalışma saatleri, ücretler ve geçici iş sözleşmeleri ile ilgili veriler toplumsal cinsiyet eşitliğini yansıtmaktan uzaktır. 2004 yılında yarı zamanlı işler toplam istihdamın neredeyse yarısını oluşturmaya başlamıştır. Son verilere göre Hollanda’da çalışan kadınların hemen hemen % 70’i yarı zamanlı olarak çalışmaktadır (Merens ve Hermans, 2009: 26).

Roggeband ve Verloo (2007), son on yıllık süreç içinde cinsiyet eşitliği politikalarında problemlerin teşhisinde kültürel sebeplere doğru bir genişleme yaşanmasının yanı sıra, hem nedensel mantıkta bir terse çevirme hem de çözümlerde daralma yaşandığına dikkat çekmektedir. Önceki dönemlerde sosyo-ekonomik sorunlar açıklayıcı bir çerçeve iken, yeni dönemde kültürel sebepler sosyo-ekonomik problemlerin açıklaması olarak ele alınmıştır. Oysa göçmen kökenli kadınlar, gerek aile birleşimi sürecindeki bağımlı oturma hakkı düzenlemeleri, gerekse iş piyasalarına girdikleri ilk dönemlerden itibaren karşılıklarına çıkan yasal engeller ve dönüşüm halindeki iş piyasalarındaki eşitsizlik ve sınırlılıklardan kaynaklanan nedenlerle “kırılgan” hale gelmişlerdi. Bunun yanı sıra geçmişte kadınların

---

¹⁵ İş piyasası sorunlarına “Hollanda mucizesi” olarak adlandırılan çözüm, yarı zamanlı ve esnek çalışmayı kolaylaştıran ve teşvik eden bir dizi yasa ile sağlanmıştır. 1990’daki gelişmeler sonrasında Hollanda literatürde dünyadaki ilk “yarı-zamanlı ekonomi” olarak adlandırılmaya başlanmıştır (Visser 2002).

özgürleşmesine yönelik politikaların hayata geçirilmesinde devlet aktif ve destekleyici bir rol oynarken, bugün göçmen kadınlara yönelik sorunların çözümünde “bireysel sorumluluk” vurgusu ve piyasa aktörleri ön plana çıkmıştır. Bugün, genel olarak göçmenlerin entegrasyonu alanında olduğu gibi, *allochtoon* kadınların özgürleşmesi meselesi “karlı” bir proje alanı haline gelmiştir. Üstelik özgürleşme, entegrasyon probleminin bir görünümü olarak hem ehil yurttaşlarla, ehil olmayanlar arasında sınır çizen bir simge, hem de içerik olarak yeni realizmin dramatik dili ile “batılı olmayan *allochtoon* kadınları “kötü annelik”, “gerilik”, “izole yaşam” ve “refah bağımlılıklarından” kurtaracak bir yurttaşlık stratejisi olarak ön plana çıkmıştır.

Kadınların özgürleşmesi yolundaki mücadelede Hollanda’daki belirgin gerilemeyi kurumsal yapıların ortadan kaldırılması izlemiştir. Hollanda Sosyal İşler Bakanlığı Hollandalı kadınların özgürleşme sürecini tamamladığını ileri sürerek, bu konuda ayrı bir teşkilatın fuzuli olduğunu, iş piyasası alanındaki kimi zorlukların da ciddi bir “kariyer planlaması” ile çözümlenebileceğini belirtmiştir. Aynı eğilim akademik alanda da yankı bulmuş, siyasa yapım süreci ile yakın ilişkileri olan Hollanda akademilerinde kadın çalışmaları yapan birimler, enstitüler kapatılmış, öğretim üyeleri sayıları düşürülmüş ya da var olanlar başka alanlarda üniversiteye hizmet etmeye ve dersler sunmaya yönlendirilmiştir (Davis 2004). Cinsiyet eşitliğine yönelik kurumsal mekanizmaların lağvedilmesi ve kadın hareketindeki gerileme genel olarak göçmen kadın örgütlerini de etkilemiştir. Örneğin Amsterdam Belediyesi, Fas, Türkiye ve Surinam kökenli kadın örgütlerini, kentsel yönetim ve “çeşitlilik politikası” ilkeleri ile uyumlu bir şekilde, tek bir yere toplamış ve tahsis edilen kaynaklarda önemli kısıtlamalara gitmiştir. HTKB’nin 1995’te dağılmasından sonra Amsterdam’da yerel bir kadın grubu olarak faaliyetlerine devam eden ATKB’li bir görüşmeci yeni dönemi şu sözlerle özetlemekteydi.

Mesela ATKB’yi zorlama birleştirdiler Faslı Surinamlı örgütlerle. Ne oldu? Eğer bir hareket aşağıdan bir taleple gelmezse, iğreti oluyor. Birkaç insanın fikri ile gidersen kitlelere ulaşamıyor. Dernekler de bunu yapamıyor artık. Öyle bir sürece girdik ki, parça parça her şey. Kadınları bir araya getiren önceki programlar yok. Eskiden kadın örgütleri çok farklıydı... Bizim kadınlarımıza da, yani aktif kadınlarımıza da baktığında hep o proje bu proje dağılmış durumda (Feraye, 48)

Yeni politikalar kategorik olarak azınlık örgütlenmelerini desteklemek yerine, çeşitlilik politikası çerçevesinde oluşturulan proje ve girişimleri desteklemek,

sübvansiyon etmek ve bu alanda çalışan aktörlerin “hizmet performanslarını” geliştirmek amacını taşıyordu (Uitermark vd. 2004: 11). Aslında yerel düzeyde farklı gruplar-yurttaşlar arasında yeni koalisyon ve ortaklıkları özendirme yönünde vurgusu bir yana, yeni siyasal çerçevenin neoliberal iktisadi temeli, uygulamaları biçimlendirmede etkili olmuştur. Bir başka deyişle, yumuşak kültürel retoriğine rağmen, siyasa çerçevesinin şekillendiği katı bir iktisadi siyaset zemini bulunmaktaydı. Yeni yaklaşımda Türkler, Faslılar, Surinamlılar gibi kategorilerin yerini “dil yetersizliği olan kişiler”, “yoksun mahalleler”, “iş piyasasından uzak kadınlar”, “radikalleşen gençler” gibi sosyal dezavantajlılık temelinde şekillenen tanımlar almaktadır. Proje ve sübvansiyon rejimlerindeki değişimin göçmen kadın örgütlerine bir başka yansıması da, cinsiyet eşitliğine yönelik kimi yapısal fonların tahsisinden, göçmen örgütlerinin asla yararlanamamış olmasıdır. Örneğin Hollanda’daki siyah-göçmen ve mülteci kadın örgütlerinin şemsiye örgütü olan TIYE International, faaliyetlerinin etnik azınlıklarla ilgili bakanlığın alanına girmesi nedeniyle kadın özgürleşme politikaları kapsamında tahsis edilecek ulusal ve uluslararası fonlardan yararlanamamıştır (Dutch Beijing +10 Report 2005: 12). Bu bağlamda özgürleşme ve entegrasyon sektörünün kentsel düzeyde bu profesyonelleşmiş ve piyasalaşmış yapısının bir sonucu da, göçmen kadınlar ve örgütlenmelerin genellikle projelerin oluşum sürecinden dışlanması ve projeleri yürütecek araçlara indirgenmeleri olmuştur.

Proje temelli sübvansiyonların yaygınlık kazanmasının önemli sonuçlarından biri de Rossi ve diğer yazarların da vurguladığı gibi, örgütlenmelerin kendilerini yerel siyaset içinde konumlarını yükseltmeye ilişkin uzun vadeli hedeflerle sosyal hareketler olarak değil de, kısa-dönemli bir perspektif ile hizmet tedarikçileri olarak konumlanmaya teşvik edilmesidir (Uitermark vd. 2004: 13). Prischener’in de (2003: 13-4) belirttiği gibi, böyle bir ortam bir örgütlenme ancak dil kursu, bilgisayar kursu ya da spor faaliyetleri gibi sosyal olarak ilgili hizmetleri etkin bir biçimde sağladığını göstermesi durumunda meşru kabul edilmektedir. Bu bağlamda göçmen dernekleri ve örgütlenmeleri de bu yeni çerçeve içinde varlık göstermeye çalışmaktadır.

Essed’in belirttiği gibi Hollanda özelinde çeşitlilik meselesinin bir “yönetim” sorunu olarak ortaya konarak, iş ve piyasa ethosu ile harekete geçirilmiş olması, çeşitliliğin adalet ve hak nosyonları ile bağlantısının unutulmasına yol açmıştır (Essed, 2002). Wekker ve Lutz da 1990’lardan itibaren çeşitli siyasa belgelerinde “bir ilham ve zenginlik kaynağı” olarak tanımlanan çeşitliliğin, orta sınıf olma-

beyazlık ve erillik temelindeki egemen normu sorgulamaksızın, bu normdan sapanların öteki olarak sınıflandırıldığı, güç farklılıklarından çok “ne kadar çok farklılık, o kadar iyi” tarzında bir yönetsel bir slogana dönüştüğünün altını çizmektedir (2001:15). Sorunların apolitikleştirilmesi ve genel olarak eşitsizlik, ayrımcılık, bölüşüm gibi paradigmalardan koparılmasıyla ilgili olduğu gibi, göçmen kadınların kendi failliğinden kopuk bir alan olarak gelişmesi ile de ilgilidir. Bununla ilgili bir başka sonuç da, ihtiyaç gruplarının marjinalleştirilmesidir. Yoksunluk ve kurban perspektifinin öne sürülmesi, gerekli fonlama ve teşviklere ulaşmanın bir yolu olduğunda, ihtiyaç gruplarının marjinalleştirilmesi ve sorunların entegrasyon, kültür gibi meselelere indirgenmesi kolaylaşmaktadır. Bu nedenle de politikaların hedeflerinin aksine güçlenme çok sınırlı kalmakta, yerini “müşterileşme” ve “marjinalleşme” almaktadır. ATKB’de görev yapan Nilgün bu duruma katılım konusundan örnek vererek yeni dönemdeki siyaset yapmanın güçlüklerinden bahsediyordu:

Şimdi benim burada 10 tane kadını alıp belediye binasını göstermem, tanıtmam *participatie* (katılım) mi olacak? Bunu sosyal olarak geliştirmen gerekiyor. Eğitimde bunu gerçekleştirmen gerekiyor, semtinde bunu gerçekleştirmen gerekiyor. Katılımı o sosyal içerikle doldurmak gerekiyor... Çoğu proje gruplarının gerçekten üzerinde proje yapılanlar ile ilgili gerçek kaygıları yok. Bu projeler kimi zaman da bir kariyer olanağı, insanlara iş sağlayan araçlar haline dönüşmüş durumda (Nilgün, 54, ATKB).

Hollanda bağlamında “*emancipatie*” kavramı 1960’larda feminist hareketin “*vrouwen emancipatie*”, yani kadınların kurtuluşu ifadesi ile kadınların topluma eşit olarak katılım sürecini ifade eden bir kavram olarak kullanılmıştır. Göçmen kadınlar bağlamında kavram temelde entegrasyon politikaları ile ilişkilendirilmekte, göçmen nüfusun entegrasyonu için etnik azınlık kadınların “kurtarılması” biçimine bürünmektedir. Bu anlamda göçmen kadınların “kurtarılması” bir entegrasyon stratejisi olarak belirlemekte ve kavramın ilk kullanımındaki kadınların özgürleşmesi ve bağımsız kadın hareketine vurgu yapan özerk kullanımı ortadan kalkmış görünmektedir.

SONUÇ YERİNE...

Feminizimin 1. ve 2. dalgası döneminin diğer toplumsal hareketleri gibi ulusal temelli, ulusal ölçekte hedefleri olan hareketlerdi. 2. Dalga feminizmin “evrensel kızkardeşlik” nosyonu, bütün dünya kadınlarını kucaklayıcı sesine rağmen, dışlayıcı ve ötekileştirici bir pratik de üretmişti. Bu anlamda 3. dalga olarak

adlandırılan feminist hareket, kronolojik bir ardılıktan öte, feminist hareketin coşkulu yıllarında, görünmez kalanlar, dışlanan ve ötekileştirilenlerin geliştirdiği eleştiri ve mücadele pratiklerinden gelişti. Bu süreçte gerek Batı merkezli evrenselciliğe, “kurban feminizmine” ve Batı feminizminin örgütlenme stratejilerine yönelik farklı feminist mücadele pratiklerinden gelişen eleştiriler, gerekse feminizmin zihinsel evreninde, postmodernist şüphecilik ve kültürel göreceliğin açtığı gedikler Batı feminist siyaset ve kuramın geri çekilmesine yol açmıştı¹⁶. Ancak “geri çekilme” saptaması ile Batı feminizminin evrenselciliğinin düştüğü yanılgıya yeniden düşmemek için, siyah-göçmen-mülteci kadın hareketleri ve 3. Dünya kadın hareketlerinin feminist siyasetlerinde, kapitalizm, ırkçılık ve Batı merkezlilik ile hesaplaşma meselesini elden bırakmayan tarihlerini hatırlamak ve feminizmler arası diyalogu zenginleştirmek gerekiyor. Buradaki diyalog ve dayanışma zemininin, neoliberal yönetim çerçeveleri içinde şekillenen, “çeşitlilik” veya “kültürlerarasılık” gibi farklı adlarla tanımlanan bir “kimlikler” diyalogunun ötesine geçmesi gerekmektedir. Siyah-göçmen-mülteci kadın hareketlerinin deneyimleri, beyazlık, ırksallık ve kimlik etrafında şekillenen mücadelelerinin, sınıf ve sosyal haklar mücadelesi ile ne kadar iç içe geçtiğini göstermektedir. Bu nedenle, Hollanda örneğinde “neoliberal post-feminizm” döneminin dramatik, “ezilen Müslüman/göçmen kadın” imgeleriyle “refah bağımlısı göçmen kadın” imgelerinin eş zamanla dolaşıma girmesi tesadüf değildir.

Hollandalı feministler açısından böyle bir diyalog ve sorgulamanın önünde önemli engeller bulunmaktadır. Bu engellerin bir kısmı, ırk ilişkilerinin Avrupa’daki tarihinden kaynaklanan engellerle, neoliberalizmin kamusal alanın işleyişi ve muhalif hareketler üzerinde yarattığı tahribatlar ile ilişkilidir. Günümüzde üçüncü dalga kadın hareketinin birinci ve ikinci dalga kadın hareketinin özgürleşme projelerine yönelik, post-kolonyal perspektiften yapılan eleştirilere rağmen, Hollanda’daki güncel feminizm ağırlıklı olarak, Müslüman kadınları kurtarmaya yönelik bir başka dalga içinde neoliberal ve neo-muhafazakar politika ve söylemlerle yoğun bir ortaklık içindedir. Halleh Ghorshi’nin de belirttiği gibi Hollanda’da Müslüman kadınlarla ilgili olarak yapılan tartışmalarda, üçüncü dalga feminizmin eleştirilerini hatırlayan çok az kişiye rastlanmaktadır. Ghorshi, siyah, göçmen ve

¹⁶ İngilizce’de “backlash literature” olarak adlandırılan feminizmin geri çekilmesi, temelde Batı feminizmin elde ettiği mevziler sonrasında, gerek feminizm içinden gerekse dışından, farklı siyasal pozisyonlardan (muhafazakarlıktan, postmodernizme, neoliberalizmden, postkolonyalizme) gelişen eleştiriler ile popüler anti-feminist yazını içeren geniş bir cepheden oluşmaktadır.

sığınmacı kadınların bir araya geldiği gruplar böyle eleştirel bir perspektifi korumakla birlikte hem genel olarak Avrupa’da, hem de Hollanda’da bu hareketlere medyada yer verilmediğini, ana tartışmalar içinde de görünür olmadıklarını belirtmektedir (Ghorashi 2005).

Öncelikle “beyazlığın” cinsiyet ilişkilerindeki görünmezliğinin Avrupa’ya özgü bir farklılığı bulunmaktadır. İrksallaşmış konumları eleştiren bir kavram olarak “beyazlık” 1990’lar boyunca Toni Morrison, bell hooks gibi beyazlığın ırksallaşmış ve ırksallaştırıcı anlamlarını ortaya çıkarmaya çalışan Amerikalı siyah feministlerce formüle edilmiştir. Griffin ve Braidotti tartışmanın kıta Avrupa bağlamına aktarılmasının ise, Amerikan kölelik ve ırksal ayrımcılık tarihine ilişkin belli bir siyah-beyaz ilişkileri dinamiği etrafında ve daha çok kültürel temsil alanına yönelik çalışmalar (edebiyat ve sinemada olanlara dair bir mesele anlamında) ekseninde gerçekleşmesi nedeniyle önemli eksiklikler içerdiğini vurgulamaktadır (2002: 225). Kavramın Avrupa bağlamına ilişkin eleştirel kullanımı ise güncel etnik/ırksal ilişkiler bakımından değil, kolonyalizmin tarihi ile sınırlı kalmıştır¹⁷. Kolonyalizme ilişkin böyle eleştirel bir okumanın ise tarih disiplini içerisinde marjinal bir konum olarak kaldığını söyleyebiliriz. Bir başka deyişle belirli ırksal pozisyonlara (siyah-beyaz) odaklanma, göçmenler ve mültecilerle kurulan güncel ilişkiler açısından “beyazlığın” problematize edilmesine engel olmuştur. Benzer bir şekilde ırk ve ırkçılık gibi kavramların, özellikle 2. Dünya Savaşı sonrası Avrupa bağlamında yarattığı tahayyülle bir araya gelince, yeterince “siyah” olmayan etnik azınlıkları ile ilişkilerde ırkçılıktan da söz edilmesini güçleştirmiştir. Avrupa feminist hareketi içerisinde de etnik/ırksal meseleler Avrupa’da güncel süreçler açısından değil; “Bosna’daki savaşta yaşanan ‘etnik temizlik’ ya da “cinsel ve ekonomik sömürü amacıyla kadınların ticareti” gibi başlıklarla, başka yerlerde ya da geçmişte olanların ele alınmasıyla sınırlı kalmıştır genellikle (Griffin ve Braidotti, 2002: 226).

Farklı feminizmler arası diyalog, çeşitlilik, kültürlerarasılık gibi kimlik siyasetlerine referans veren basit bir “farklılıkların biraradalığı”, çağrısı olarak okunmamalıdır. Farklı coğrafyalarda feminist hareketler üzerinde önemli etkileri olan küreselleşme, uluslararası göç, etnik ve dinsel kimlik temelli mücadelelerin yükselişi, Batı’da İslam karşıtı konjonktür ve neoliberalizmin iktisadi, sosyal ve

---

¹⁷ Hollanda’da feminizm ile kolonyalizm arasındaki ilişkilere ilişkin feminist tarihçilerin çalışmaları için bkz. Locher-Scholten, 2000; Waaldijk, 1999; Waaldijk, 2003

kültürel alanları kapsayıcı hegemonyasının yarattığı tahribatlar düşünüldüğünde, bu diyalog feminizm için sadece bir “zenginlik” değil, feminist siyasetin bütüncül bir iktidar eleştirisi için bir gerekliliktir de.

KAYNAKÇA

ABADAN-UNAT, N. (1977), “Implications of Migration on Emancipation and Pseudo-Emancipation of Turkish Women”, **International Migration Review**, 11(1) : 31-57.

ABADAN-UNAT, N. (2002), **Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-ötesi Yurttaşlığa**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

AKGÜNDÜZ, A. (2006), **Labor migration from Turkey to Western Europe, 1960-1974. A Multidisciplinary Analysis**. Doktora Tezi, Universiteit van Amsterdam, Amsterdam.

BROUWER, L. ve M. PRIESTER(1983), “Living in between: Turkish women in their homeland and in the Netherlands”, der. Annie Phizacklea, *One-Way Ticket: Migration and Female Labour*. London: Routledge & Kegan Paul: 113-129.

BUSSEMAKER, J. (1998), Gender and the separation of spheres in twentieth century Dutch society: pillarisation, welfare state formation and individualisation. Aldershot Ashgate.

DAVIS, K. (2004), Editorial *European Journal of Women's Studies*, 11(2), 139-142.

DUTCH BEIJING+10 NGO Report (2005), “Did the Beijing Platform for Action accelerate Progress?”, Initiatiefgroep Beijing+10 Netherland.

ERDER, S. (2006), Uluslararası Göç Sürecinde Kadının Gündeme Gelişi ve 'Getto'daki Kadın. S. Erder (der.), *Refah Toplumunda Getto içinde*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 299-320.

ESSED, P. (1996), *Diversity: gender, color, and culture*: University of Massachusetts Press.

ESSED, P. (2002), Cloning Cultural Homogeneity While Talking Diversity: Old Wine in New Bottles in Dutch Organizations. *Transforming Anthropology*, 11(1), 2-12.

GHORASHI, H. (2005). "Agents of Change or Passive Victims: The Impact of Welfare States (the Case of the Netherlands) on Refugees." *Journal of Refugee Studies*, 18(2): 18:181.

GRIFFİN, G. & R. Braidotti (der.) (2002). *Whiteness and European Situatedness*. London: Zed Books, s. 221-36.

HET PAROOL, 3 Kasım 1989.

HTKB. (1986). 'Sesini Yükselt!' Türkiyeli Göçmen Kadınlar Avrupa Konferansı Raporları ve Önerileri, Ekim 1986, Amsterdam.

IIAV, SOA Arşivi, No: 273;451)

IISG (1983), HTKB Arşivi, Texel Eğitim Toplantısı Raporu (1-2 Ekim 1983), No: 209.

IISG (1985), HTKB Arşivi, No: 243-254.

KADINLARIN BİRLİĞİ, “Bağımsız Oturma Hakkı”, Haziran 1987, s.4-6.

KEYDER, Ç. VE A. AKSU-KOÇ (1988), *External Labour Migration from Turkey and Its Impact*, Ottawa: International Development Research Centre.

KILIÇ, A VE Ş.S. ALPAGOT (1994), *Eigen wijze eigen tempo: het proces van kadervorming van een groep migrantenvrouwen*, Utrecht : Nederlands Centrum Buitenlanders.

KOSACK, G. (1976), “Migrant Women: the Move to Western Europe – a step towards Emancipation?”, *Race and Class*, 17(4): 369-380.

LOCHER-SCHOLTEN, E. (2000), *Women and the colonial state : essays on gender and modernity in the Netherlands Indies, 1900-1942*. Amsterdam: Amsterdam University Pres;

- MERENS, A. & B. HERMANS (2009), *Emancipatiemonitor 2008*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau / Centraal Bureau voor de Statistiek.
- MOGHADAM, V.M., "Transnational Feminist Networks", *International Sociology*, 15(1) March 2002, s. 57-85.
- ONDERWATER, P. (2008), *Wij zijn geen 'zielige vrouwtjes'! : een onderzoek naar de houding van de Turkse vrouwenbeweging in Nederland ten opzichte van het seksedebat tussen 1970 en 2008*, Utrecht University Pres.
- OUDIJK, C. (1996), "In the Unions, the parties, the streets, and the bedrooms", *Sisterhood is Global: The International Women's Movement Anthology*, der. R. Morgan, NY: Feminist Press.
- ÖZTAN, E. (2010a), "Unutulan bir Göç ve Yurttaşlık Deneyimi: İlk Kuşak Göçmen Kadınlar ve Hollanda Türkiyeli Kadınlar Birliği, *Fe Dergi*, 2(2): 31-49.
- ÖZTAN, E. (2010b). "Cumhuriyetçi Yurttaşlık, Çokkültürlülük ve Kadın Yurttaşlar", *İdea İnsan Bilimleri Dergisi*, 2(1): 85-114.
- PRINS, B. & SAHARSO, S. (2008), In the spotlight: A blessing and a curse for immigrant women in the Netherlands. *Ethnicities*, 8(3): 365-384.
- PIRSCHNER, C. (2003). *Diversity Policy in Amsterdam: Greater Empowerment and Representation or Backlash? Paper presented at the 8th International Metropolis Conference, 15-19 Eylül 2003, Vienna, Austria.*
- ROGGEBAAND, C. & VERLOO, M. (2007). "Dutch women are liberated, migrant women are a problem: the evaluation of policy frames on gender and migration in the Netherlands (1995-2005)". *Social Policy and Administration*, 41(3): 271-288.
- SANTING, F. (1987), *O Kadın Benim İşte*. Rotterdam: Samen Wonen Samen Leven Derneği.
- SCHROVER, M. (2009), *Family in Dutch migration policy 1945-2005. The History of the Family*, 14(2), 191-202.
- SCHWEBEL, D.F.(2003), "Feminism in the 1970s", *Political and Historical Encyclopedia of Women*, New York: Routledge: 649-686.
- TROUW (2003). Hirsi Ali roept op tot een derde feministische golf. 10 Mart 2003. <http://www.trouw.nl/tr/nl/4324/nieuws/archief/article/detail/1762374/2003/03/10/Hirsi-Ali-roept-op-tot-ee-derde-feministische-golf.dhtml>
- TURKSE VROUWENKRANT (1983), *Een Reactie op het Kongres; Enkele Opmerkingen Over Het Kongres*, 5 (15), Jan/feb 1983, s.5-10.
- UITERMARK, v.d. (2004), *Urban Citizenship and the Negotiation of Ethnic Diversity: an Inquiry into Actually Existing Multiculturalism in Amsterdam*: Nijmegen School of Management.
- VISSER, C. (2002), "The first part-time economy in the world: a model to be followed?", *Journal of European Social Policy*, 12(1):23-42.
- DE VOLKSKRANT (2007), "Emancipatiebeleid zit in versukkeling.", 5 Şubat 2007. <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2686/Binnenland/article/detail/837504/2007/02/05/lsquo-Emancipatiebeleid-zit-in-versukkeling-rsquo.dhtml>
- WAALDÏJK, B. (1999). *Colonial Constructions of a Dutch Women's Movement: 1898'*. K. Röttger & H. Paul (der.), *Differenzen in der Geschlechterdifferenz-Differences within Gender Studies: Aktuelle Perspektiven der Geschlechterforschung içinde*. Berlin: Erich Schmidt Verlag, 285-299.
- WAALDÏJK, B. (2003). *Subjects and Citizens: Gender and Racial Discrimination in Dutch Colonialism at the End of the 19th Century*. G. ð. Hálfðanarson (der.) *Discrimination, Imperialism and Fascism içinde*. ? :Edizioni Plus, 101-116.
- WEKKER, G., AND H. LUTZ. (2001). *A wind-swept plain: the history of ideas on gender and ethnicity in the Netherlands" (Een hoogvlakte met koude winden: de geschiedenis van her gender-en ethniciteitsdenken in Nederland)*. M. Botman, N. Jouwe & G. Wekker (der.), *Caleidoscopische visies. De Zwarte, migranten en vluchtelingenvrouwenbeweging in Nederland içinde*. Amsterdam: Koninklijk Instituut voor de Tropen. (http://www.iiav.nl/epublications/2001/windswept_plain.pdf , 22.11.2007)

WEKKER, G. (2004). "Stil Crazy After All These Years", *European Journal of Women Studies*, 11(4), s: 487-500.

WIDENER, A. J. (2006). *Sharing the caring: State, family and gender equality in parental leave policy*. Joke Smit Institute for Research in Women's Studies, Faculty of Social and Behavioural Sciences, Leiden University, Leiden.

WITHUIS, JOLENDE (2000). "Mothers of the Nation: Post-war Gendered...", *When the War was Over: Women, War and Peace in Europe*, (der. C. Duchon ve I.B. Schoffmann), London: Leicester Univ. Pres : 29-43.